Kenyeres Zoltán

# *Kassák Lajos: Misilló királysága*

Ez volt Kassák első regénye. A Nyugat adta közre folytatásban 1916 tavaszán és kora nyarán. Nem akkor készült, hanem jó négy-öt évvel korábban, de Osvát a szerkesztői teljhatalom önkényes mozdulatával asztalfiókjába zárta. Igaz, meg is mondta Kassáknak, hogy várnia kell, esetleg hosszú ideig várni. Talán az írónevelő lélektana játszott közre abban, hogy érlelési időt mért rá, talán hozzájárult a Hatvanyval éppen akkor folytatott szerkesztéspolitikai vita egyik-másik, ma már nehezen kideríthető részlete is. Osvát talányos viselkedésénél azonban még talányosabb volt Kassák magatartása. Önéletírásában nyoma sincs nehéztelésnek, sőt szinte íróvá avatását keltezte – mégpedig nála szokatlanul átmelegedett hangon – a regény elfogadásának és a várakozás megkezdésének napjával.

Amikor 1910-ben hazatért a szellemi inasévének tekinthető európai vándorlásból, anyjához költözött a Váci útra. Anyja a Hétháznak nevezett hírhedt bérkaszárnyában lakott a Zsilip utca és Árboc utca tájékán egy szoba-konyhás lakásban. Vele lakott három leánya. A tüneményes tehetségű Bözsi, akit később Újvári Erzsébet néven ismertek meg a versolvasók. Terus, aki hamarosan Uitz Béla felesége lett, és Mariska, akinek már volt egy kislánya, s amikor nem sokkal később férjhez ment, hová máshová is vitte volna a férjét, mint – akárcsak Terus – anyja szoba-konyhájába. A csöppnyi lakásban hatan-nyolcan voltak állandóan, már nem is számolva a barátokat, barátnőket, alkalmi vendégeket, vidéki rokonokat. A versírásban nem zavarta Kassákot a jövés-menés, lárma, gyereksírás, veszekedés. A vers a lélek mélyéről bukott fel, különös féléber állapotban. Verset mindenütt tudott írni, mint önéletrajzában megjegyezte, gyári klozetban, kávéházban és a hétházi zsibongásban egyaránt. A próza azonban más volt. A prózához le kellett ülni, tűnődni, beleélni magát a történetbe, más emberek életsorsába. A prózához csöndre volt szükség és nyugalomra. Mit tehetett volna: vattával bedugta a fülét, így születtek az *Életsiratás* novellái, és így született a *Misilló királysága* is. Amikor elkészült egy-egy részlettel, kivette a vattát a füléből, kiment a családhoz a konyhába és felolvasta.

A verseit 1910-ben Osvát még egyetlen mozdulattal utasította el. Kassák nem haragudott meg, csak vállat vont. Ha nem kell a Nyugatnak, majd kell másnak. Úgy is lett. Elutasított verseit elvitte Révész Bélának, aki akkor a Népszava irodalmi rovata mellett Zigány Árpáddal szerkesz-

tette a Nyugat progresszív vetélytársának tekintett Renaissance című folyóiratot is. A Renaissance júliusban leközölte az Osvát által elutasított öt verset, augusztusban pedig közreadott még négyet. Ez egyszeriben meglobogtatta Kassák nevét az irodalmi életben. Amikor nem sokkal később bekopogtatott Schöpflinhez a Vasárnapi Újságnál, a szigorú ítész már tudott róla, Szilágyi Géza is szinte ismerősként fogadta az Újság szerkesztőségében. Csak a Mérleg utcát nem volt képes bevenni. – Faragatlan, nyers dolgok ezek, kérem, még mindig nem azok, amiket a Nyugat közölhetne – adta vissza az újabb verseit Osvát. Kassákban nőtt a dac, nem sértett haragot váltott ki belőle a visszautasítás, hanem a „majd megmutatom én", a „juszt is" indulatát táplálta fel. Majd ír olyat, amit már Osvát sem képes visszautasítani. Szinte ellenségnek tekintette Osvátot, akit le kell győzni, úgy érezte, a Nyugat falai mögött nagy, szabad térségek vannak, s mindenáron oda akart eljutni.

A *Misilló királyságá*val törte át a falat. A regényt egy szuszra, alig másfél hónap alatt írta meg. Minden valószínűség szerint 1911-ben. Amikor 1918-ban könyv alakban is megjelent, Kürti Pál, aki a Nyugatban méltatta, 1912-re tette keletkezését. Ez minden bizonnyal tévedés. Egy év ide vagy oda, persze nem sokat számít, a pályakezdés megsűrűsödött esztendeit tekintve azonban nem is egészen mindegy. Az 1912-es év eseményeit az *Egy ember életé*nek ötödik kötete beszéli el, a *Misilló királyságá*nak keletkezéséről és fogadtatásáról pedig a negyedik kötet végén esik szó. Itt írja: „Nem kellett furcsa, nyakatekert históriákat kitalálnom, olyan voltam, mint egy anyaggal telezsúfolt szekrény, csak agyamba nyúlok és megvannak a témáim, szomorú és mélységes emberi történetek. (…) *Misilló királysága* címen kezdtem el a regényt. Valahonnan, messze, gyerekkori emlékeimből bukkantak elő a figurák. Sok történetből kevertem ki egyet-egyet, sok figurából állítottam össze regényem alakjait. Elgondolásban nem volt meg bennem annyira a történet, hogy tudtam volna, hogyan fog lefolyni, milyen elemek vegyülnek el benne, hol éri el csúcspontját, és hol kell bezárulnia. Mintha a nyugodalmasan folyó vízre egy szál deszkát vetettem volna, ráültem, s hagytam, hogy a folyó vigyen magával a tenger felé. Egyik mondat szülte a másikat, egyik alak előhozta a homályból a másikat."

Amikor elkészült, ismét a Mérleg utcát kereste föl. Osvát nem volt benn a szerkesztőségben, egy alacsony, mosolygós tekintetű ember vette át a kéziratot. Ignotus. Majd átadja a szerkesztő úrnak, ígérte. Elkezdődött az ítéletre várás idegtépő ideje. Nem is annyira a megjelenés izgatta, mint az első hiteles vélemény, az autentikus szó. S tudta, Osvát ezt képes kimondani. Talán egyedül ő. Elhatározta, nem megy többé a Nyugat háza

tájára, nem kér, nem kérdez, nem sürget. Egy délután véletlenül találkozott össze Osváttal a Körúton. Osvát szívélyesen üdvözölte, kezet nyújtott. – „Elolvastam a regényét, uram – mondta – szép. No lássa, uram, ez írói cselekedet." Karon fogta Kassákot és elindult vele. – „Le fogjuk közölni, de egy ideig várni kell. Nem tudom, meddig, lehet, hogy hosszabb ideig, de ez önt már ne nyugtalanítsa." Kassák nem nyugtalankodott, türelemmel várt öt évig. Közben egyéb írásait már közölte is a Nyugat. Közben irodalmi szervező lett, irodalmi szerkesztő, megindította a Tett című folyóiratot, létrehozta a magyar avantgárd első körét. Nevét megismerte az egész ország. Ő azonban tudta, hogy a körúti házak tövében, ott, azon a délután ütötték íróvá.

*

A regény, amely már Osvát tetszését is elnyerte, így kezdődik:

*„A várostól vagy két órai szekérútra, a hegység keleti lábánál és egész közel a zajos járású, zöld színű folyócskához volt az özvegyasszony majorja. Az özvegyet Lavicskánénak hívták s már harminc éve annak, hogy fiával, az akkor még karonülő Misillóval a birtokra költözött."*

Ez az első bekezdés. A máris szétváló idősíkok messzefolyó tágas történetet ígérnek. Az elbeszélés jelenétől harminc évre támaszkodik ki a kezdet múltja. A következő sorokban aztán még tizenötöt hátrál a mese. A majorba költöző szikár özvegy még telt és kívánatos fiatalasszony: férje mihaszna, kocsmázó ember, elhanyagolja a gazdaságot, s ha az asszony mukkanni mer, ököllel megy neki. Tizenöt évi házasság után születik gyermekük. Ami dolog van, lassan mind az asszonyra marad, s az asszony élete csupa gyötrelem a férje mellett. Az olvasó, aki kezdi beleélni magát a történetbe, az intonáló bevezető jelenetek után egyre fokozódó indulatba jön. Úgy érzi, ezt az ital rabjává lett, félállati embert meg kellene büntetni. Kinek is? A sorsnak? A Jóistennek? A mesét szövő elbeszélőnek? Az olvasó kívánsága mindenesetre teljesül, mintha csak gondolataiban olvasna az író. Lavicska egy szép nap kékes-piros arccal megy haza, összegörnyedve kuporodik a padkán, lélegezni is alig tud, szörnyű görcsök szorítják. Nyilván szívrohama van. Az olvasó már látni is véli a szakállas falusi orvost, amint föléje hajol, s valami csodaszerrel visszahozza az életbe. Ez azonban nem következik be, az asszony nem hív segítséget, hanem hideg szemmel végignézi, amíg a férje kiszenved.

Lavicskáné egyedül marad, ekkor költözik ki a majorba vöröses-szőke kisfiával, Misillóval. Kemény, száraz, szívtelen asszony lesz belőle, a majori cselédek és béresek zsarnoka. Mindenütt ott van, mindenkinek a

körmére néz, látástól vakulásig űzi, hajtja az embereket. Kisfia nő, cseperedik, és egyre inkább őrá üt. Önző, követelőző, szeretetnélküli gyerek, az elkényeztetés a rossz tulajdonságokat növeli föl benne. Ha a parasztok néha kedvesen közelednek hozzá, ostorával arcukba vág, és gyermeki gonoszsággal élvezi tehetetlenségüket. Lavicskáné örül, hogy ilyen a fia, csak az a fontos, gondolja, hogy ne olyan mihaszna legyen, mint az apja volt. Az olvasó, aki a regény elején még az asszony pártjára állt, hamarosan elfordul tőle, és azt kívánja, bár bűnhődnék meg ő is szívtelen természetéért. A büntetés nem is késik, sőt szörnyűbb és kíméletlenebb lesz, mint ahogy az igazságérzetével háborgó olvasó várná. A gyerek lábát szétzúzza egy mezőgazdasági gép, amputálni kell. Az asszony szeme fénye egy életre nyomorékká válik. Falábon biceg a falusi gyerekek után, s ahogy nő, mindig nagyobb falábat kell faragtatni neki. Múlnak az évek, Misilló lassan felnő, és nagydarab, nehéztestű legény lesz belőle. Az asszonyok, lányok incselkednek vele, nem veszik férfiszámba a nyomorékot. Mégis megesik első férfikalandja, de utána csúnyán cserbenhagyja a teherbe ejtett majori lányt születő gyermekével együtt. Anyja meg csak örvend fia kegyetlen szívtelenségének.

Egy napon Lavicskáné meghal, mint egy nagy madár gubbad a cifra láda tetején, akárcsak a férje annak idején a kemencepadkán. Misilló magára marad, s egyre féktelenebbül tör ki rossz természete. A nyomorék testben megnyomorodott lélek lakik, s nem várhat tőle senki jót. Már megbűnhődött Lavicska, megbűnhődött Lavicskáné, most elkezdődik Misilló büntetése. Misilló már harmincéves – itt érkezünk vissza a regény jelen idejébe, amit eddig csak nyitó sorai jeleztek – és harmincéves korában feleséget vásárol magának. Ágrólszakadt apjától egy tizenhat éves lányt vesz meg néhány zsák búzáért, gyeplővel magához szíjazva viszi házába. Anyica sír, rúgkapál, haza akar menni. „Éjjel úgyis megfojtalak, ha elalszol" – mondja újdonsült urának. De Misilló csak öleli, csókolja, boldog vele, s vele tervezi „boldogsága színarany várát, ahol majd ő lesz a király." Ez a mondat magyarázza meg a regény címét. Misilló boldog és imádja Anyicát. Anyica viszont boldogtalan és gyűlöli Misillót.

Anyica egy idő múlva rájön arra, hogy szerelmével zsarolhatja az urát. Lassan kezd fölülkerekedni rajta. Kis kedvezményeket jár ki a majoriaknak, biztatja a cselédeket, hogy vigyék el ezt, azt. Segít a nélkülözőkön, talán nem is csak a szegények iránti rokonszenvből, hanem hogy bosszút álljon fukar, kegyetlen, úrhatnám férjén. Közben már gyermeket várnak. Misillóval madarat lehet fogatni, ragyog a boldogságtól. Várva várt gyermekének születése idején találkozik össze a hajdani kalandjából

származó fiával, aki már legénykévé cseperedett. Összeszólalkozik vele, a fiú ostorral vág végig apján. Misilló elesik és megsérül. Anyica ettől kezdve valósággal rabságba veti, az ápolás ürügyén az ágyból sem engedi fölkelni, zsarnokoskodik fölötte, s kezdi mindenből kiforgatni. De Misilló boldog, elhiszi felesége álságos szavait, és naphosszat babusgatja újszülött kisfiát. Ahogy Anyica egyre jobban rászedi férjét, ahogy Misilló egyre tehetetlenebb, kiszolgáltatottabb és becsapottabb lesz, az olvasó szíve úgy engesztelődik meg iránta, s a föltámadó sajnálat már együttérzéssé növekszik.

Ezen az érzelmi fordulón elkezdődik a hamis szavú Anyica megbüntetése. Misilló már korábban egy katonaságtól leszerelt nyalka legényt fogadott föl béresgazdának, aki egyébként a hajdani megejtett lánynak az öccse. Anyica beleszeret a csinos fiatalemberbe. Valósággal üldözi szerelmével, szerelmet kér, könyörög, zsarol tőle. Misilló ágyhoz szögezésének is az a célja, hogy légyottjaikat ne zavarhassa meg. Gyermekével sem törődik, a féktelen asszonyi vágy elnyomja benne az anyai szeretetet. Az olvasó gyanítja, hogy kapcsolatuk előbb-utóbb kitudódik, és Misillló szörnyű bosszút áll, előbb a férfit mészárolja le, aztán feleségével végez. A bő folyású történet fölött már ott komorlik a tragédia árnya. A tragédia be is következik, de nem úgy, ahogy az olvasó elképzeli. Kristóf, a fiatal férfi kitör a szerelmi rabságból, föllázad, és ő öli meg Anyicát. A gyilkost bilincsbe verve viszik el a csendőrök, Misilló pedig megháborodik fájdalmában; Anyica volt az élete, boldogsága, eltervezett csodavárának királynője. A szomorú történet szereplői lelépnek a színről, egy nap Misilló is eltűnik a határban, belevész a természetbe, meseivé lesz, többé nem látja senki. Csak a majori szegények maradnak ott és a megműveletlen föld.

*

Eddig tart az elmesélhető történet. Azt szokták mondani, hogy a regény cselekménye nem azonos a regény lényegével. Ez tévedés. Az elbeszélt események egymásrakövetkezése, szekvencialitása a regény össztartalmának egyik részét alkotja. Csak az elméletieskedő nagyképűség mellőzi az elemzésben. Kétségtelenül van azonban a mű össztartalmának egy másik része is: ez a meseszerkezeten belül fejlődik ki, abban az övezetben jön létre, amelyet belső szövegkörnyezeti történetnek lehet elnevezni. Nem más ez, mint az eseménytörténettel való írói bánásmód. Az epizódok földolgozásának mikéntje, ahogy az egyenletesen pergő időben egyes időszeletek kiemelődnek és hangsúlyt kapnak, ahogy az egymás mellett elhelyezkedő időszeletek egymáshoz képest változó

intenzitással töltődnek fel történettel, eseménnyel, ahogy váltakozik bennük az eseménysűrűség. Elbeszélő ritmus ez, ami az egyenes vonalú történetet lüktetővé változtatja, szakaszolja, hangsúlyokat helyez el benne. A történet kezdetét és befejezését például alig meséli el bővebben ez a regény, mint az imént előadott tartalmi összefoglalás, másutt viszont oldalakat tesz ki, ami itt csak egy-egy mondat volt. Megint másutt tíz oldalakat. S az is előfordul, hogy a tartalmi összefoglalás olyan mozzanatot érint, amely a szöveg közvetlen jelentésrétegében nincs is kifejtve, csak a sorok mögül bújik ki. Ebből azonban korántsem következik, hogy a regényt csak az tenné regénnyé, ami a történet hátán jelenik meg benne, ami nem mesélhető el, ami kívül van az eseményeken. A *Misilló királysága* epikus regény, elmond és értelmez egy történetet, s ahogy elmondja, és ahogy értelmezi, ez a két, egymástól alig elválasztható folyamat egymásnak feszül, összefonódik, és együtt alakítja ki a regény világát, s ezen keresztül sajátos lételemzést végez.

A történet az epizódok felfűzött láncolatában büntetéssorozatként jelenik meg. Lavicskáné megbünteti férjét, Misilló a maga nyomorékságával megbünteti anyját, Anyica megbünteti Misillót, Kristóf megbünteti Anyicát, s mind együtt megbüntetik, terméketlenné változtatják a földet. A történettel való bánásmód révén, az elbeszélői ritmus nyomán olyan hangsúlykiemelések mennek végbe, hogy elindul egy ellentétes folyamat is. A büntetéssorozat az elmesélhető történetből bontakozik ki, a vele ellentétes megengesztelődés vagy megtisztulási sorozat a belső szövegkörnyezeti tartalom dinamizmusából áll elő. Az elbeszélői ritmusban testet öltő történetértelmezés rajzolja ki, és az olvasó részvétében, együttérzésében éri el végpontját. Lavicskáné magára marad, kegyetlenül nyúzza béreseit, de mindent elkövet nyomorék fiáért. Misilló durva, önző ember lesz, cserbenhagyja első szerelmét, de idővel gyengéd, szerető férj és jó apa válik belőle, imádja feleségét és rajong kisfiáért. Anyica orránál fogva vezeti a férjét, visszaél kiszolgáltatottságával, de segíti a szegényeket és elesetteket, a gyilkossá váló Kristóf pedig mer szembefordulni az élethazugságokkal és megkísérel kitörni fojtogató álságos világából.

A történet lineáris menetében a vádpontok fogalmazódnak meg, a szövegkörnyezetben viszont a mentőkörülmények kerülnek elő. A kettő együtt alakítja ki a regény világértelmező összképét. E világértelmezés pedig egyáltalán nem ahhoz az eklektikus megnyugtatáshoz vezet, hogy az életben szétválaszthatatlanul együtt van jó és rossz: békéljünk meg ennek tudomásulvételével. Ellenkezőleg. *A Misilló királysága* azt sugalmazza, hogy a világ a benne lévő rossz miatt végső soron megbékíthetetlen, önkörében nem is kijavítható. A jó hiába van a világban, ha

ott van mellette a rossz, mert a rossz mélyen tönkreteszi az életet. Ezt fejezi ki a regény belső képsora a megműveletlen, parlagon hagyott földekkel. Misilló eltűnése a tájban meseivé változtatja az alapvetően naturalista történetet, a terméketlenség képe pedig már kozmikussá növeszti a zárt környezetben játszódó regényes históriát. Az eltunyult, munkátlan emberek, a szántatlan határ jelképes értelemmel ruházzák fel az utolsó sorokat; a föld szegénysége a történet során addig bemutatott lelki szegénység, a fénytelen élet egyenes következményének mutatkozik. Egy megrontott, de talán még megváltható világ reménységének-reménytelenségének többértelműségével zárul.

A történetben semmi nem utal e többértelműségből a megválthatóságra, egyetlen cselekménymozzanat, egyetlen epizód nincs benne, amely erre vallana. Sem az elbeszélt mese, sem a mese elbeszélői szövevényesítése nem szólaltatja meg ezt az eszmét. Mégis benne van. A mese a megérdemelt büntetéssorozatot mutatja be, az eseménytörténettel való írói bánásmód, az elbeszélői ritmus a kiengesztelés evvel ellentétes értéktartalmú folyamatát indítja el. Az az eszme, hogy az elrontott világ talán még megváltható, az epikus szerkezetre mintegy merőlegesen, a nem epikus részletekben tűnik fel, de ott sem tételesen vagy didaktikusan, hanem sugalmazásszerűen jelenik meg.

A cselekményes narrációt itt is, ott is leíró részletek törik át. Ezek a részletek rövidek, általában nem hosszabbak néhány sornál: villanásnyi természeti képek, a tél vagy a tavasz munkájáról, a fák és a színek szépségéről, a vizek hangjáról. A kemény, érdes, szikár, néhol már kegyetlen történet ezeken a helyeken átmelegszik és poétikussá válik.

*„Szép decemberi éjszaka volt. A bolyhos, fehérgyapjas égről nagy, ritka pelyhekben szállingózott a hó, de semmi hideget nem hozott magával. Az egész határt egy pillantással be lehet látni, az égen és a földön minden, minden szűz fehérbe öltözött, s mintha az éjszakára virágot nyitottak volna az útszéli törpefenyők is."* Vagy: *„A tél elviharzott és helyébe pajkos ezerszínével megjött a tavasz. A fák máról holnapra rügyet nyitottak, a hegyről zúgva-zengve megindult a kékes-sárgás hólé, gazdagon megitatta a kopasz határt s csakhamar haragos zöld gyomok nyújtóztak ki az iszapos földből. (…) A majorság minden fészke megnyitotta sötét ajtóját, a béresek vasmarokkal durrogtatták sugáros ostoraikat, a jószág vad nyihogással ficánkolt, s a hegyről mint valami láthatatlan kórus, hangzott le a bégető nyáj kolompverése."*

Nem sok ilyen felfénylő részlet van a komor regényben, de már ez a kis poétikus nyelvi mező is elegendő ahhoz, hogy a röghözragadó történetben fölvillanjon valami transzcendentális távlat. Ha csak pillana-

tokra is, az epikus nyelv itt költőien dinamizálódott nyelvnek adja át a helyét, s a líra minőségébe vált át. Nincs ezekben a néhány soros részekben semmi érzelmes túlzás, sőt még rájuk is vetül a történet alapvető komorsága. Ha hirtelen elütnének az epikus szálak tónusától, mázas díszek lehetnének csak az elbeszélésben, a „haragos gyomok" és az „iszapos föld" képével azonban hozzálényegülnek a történethez, s éppen immanens jelenlétükkel segítik elő magának a történetnek átlényegülését. Hitelesek az előadott epikus dimenziókban, s hitelességük révén járulnak hozzá az egymásnak feszülő epikus folyamatok (a büntetés és kiengesztelés) magasabb értelmezéséhez. Előkészítik és elősegítik a történet mesei befejeződését, főképpen pedig a kopárrá vált táj már-már „waste-land"-i képének ambiguitását erősítik. Az érzelmességtől mentes poétikus mező azt sugalmazza képi jelentéssel, hogy a bemutatott világ önkörében már nem javítható meg, de a mindenség nagy rendjébe betagolódva még megváltható.

A *Misilló királysága* nem a magyar naturalizmus regénye volt, hanem a naturalizmus iskoláján átment és már továbbjutott regény. Németh Andor 1920-ban a megelőző évtizedek legművészibb írásának nevezte. Azt írta, hogy „nyüzsög az élettől és mégis absztrakt; befelé komponált, sötét krétákkal színek helyett (…) a lélek dantei homálya ez. Klasszikusan kopár, intenzitásában életdús kompozíció." Komlós Aladár 1933-ban a látomásosságát emelte ki. „Kassák parasztjai – írta – félelmetes erők között élnek; maguk és a természet ellenséges erői közt. Naturalizmus? – tette föl a kérdést. – A rajz sötétsége erre emlékeztet s a *Misilló* mégis távol van a zolai iskolától, mert nem »tudományos« megfigyelésből, hanem látomásból született".

Valószínűleg ez a Komlós Aladár által is említett távlatosság, természetesség és lelki öntörvényűség az, ami Osvát tetszését is megnyerte annak idején. Ez a kemény, kérlelhetetlen és mégis fölfénylő, poétikus történet a 19. századi hagyományokat meghaladó premodern regény legjobbjai közé tartozott, a magyar regény korszerűsödésének egyik különleges remeke.

*1990*

*Megjelent: Kenyeres Zoltán: Írók, költők, fogalmak – Esszék, tanulmányok*
*Hungarovox Kiadó, 2024.*